SHABDBRAHM
E-ISSN: 3049 4230
VOLUME 1, ISSUE 2, OCTOBER 2025

ગુજરાતની અસ્મિતા અને સરદાર પટેલ: એક પ્રાદેશિક નેતામાંથી રાષ્ટ્રીય પ્રતિભા સુધીની મનોવૈજ્ઞાનિક યાત્રા

ડૉ. શ્રવણકુમાર ઉમેદભાઈ ખારાંણી
અધ્યક્ષ, મનોવિજ્ઞાન વિભાગ
એમ. એ. પરીખ ફાઈન આર્ટ્સ & આર્ટ્સ કૉલેજ, પાલનપુર

સારાંશ (Abstract):

આ સંશોધન લેખનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના બહુઆયામી વ્યક્તિત્વનું ઐતિહાસિકને બદલે **'મનોવૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિકોણથી' (Psychological Perspective)** મૂલ્યાંકન કરવાનો છે. આ અભ્યાસ તપાસે છે કે કેવી રીતે 'ગુજરાતની અસ્મિતા', વ્યાવહારિક બુદ્ધિ અને સામાજિક મૂલ્યોનું કાળક્રમે વિશાળ 'રાષ્ટ્રીય ચેતના'માં રૂપાંતર થયું અને તેઓ અખંડ ભારતના શિલ્પી બન્યા.

આ લેખમાં બારડોલી સત્યાગ્રહ, પત્નીના મૃત્યુ સમયેની સ્થિતપ્રજ્ઞતા, રજવાડાઓનું વિલીનીકરણ અને ૧૯૪૬માં વડાપ્રધાન પદનો ત્યાગ જેવી નિર્ણાયક ઘટનાઓનું **'કેસ સ્ટડી'** તરીકે વિશ્લેષણ કરવામાં આવ્યું છે. આ ઘટનાઓના માધ્યમથી તેમનામાં રહેલા **'જૂથ ગતિશીલતા' (Group Dynamics)**, **'સંવેદનાત્મક સ્થિરતા' (Emotional Stability)**, **'સત્તાનું મનોવિજ્ઞાન'** અને **'સ્વ-ઉત્કર્ષ' (Self-Transcendence)** જેવા મનોવૈજ્ઞાનિક ગુણોને ઉજાગર કરવામાં આવ્યા છે.

અંતમાં, આ સંશોધન તારણ આપે છે કે સરદાર પટેલ એક **'સંકલિત વ્યક્તિત્વ' (Integrated Personality)** હતા. તેમણે પોતાની અંગત મહત્ત્વાકાંક્ષાઓનું રાષ્ટ્રહિતમાં **'ઉદાત્તીકરણ' (Sublimation)** કર્યું હતું. તેઓ આધુનિક ભારત માટે માત્ર રાજકીય નેતા જ નહીં, પરંતુ 'માનસિક મક્કમતા' (Mental Resilience) અને નેતૃત્વના મનોવિજ્ઞાનનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

મુખ્ય શબ્દો (Keywords): સરદાર પટેલ, મનોવૈજ્ઞાનિક મૂલ્યાંકન, ગુજરાતની અસ્મિતા, રાષ્ટ્રનિર્માણ, સંવેદનાત્મક સ્થિરતા, નેતૃત્વ મનોવિજ્ઞાન.

૧. પ્રસ્તાવના (Introduction):

SHABDBRAHM

'ગુજરાતની અસ્મિતા' શબ્દનો સૌપ્રથમ પ્રયોગ સાહિત્યકાર કનૈયાલાલ મુનશીએ કર્યો હતો, જેનો અર્થ માત્ર પ્રાદેશિક ગૌરવ પૂરતો સીમિત નથી, પરંતુ તે એક એવી મનોવૈજ્ઞાનિક ચેતના છે જે વ્યક્તિને પોતાના મૂળ, સંસ્કૃતિ અને મૂલ્યો સાથે જોડી રાખે છે. જોકે, આ સંકલ્પનાને શબ્દોથી પર જઈને પોતાના સમગ્ર જીવનચરિત્ર અને કર્મ દ્વારા કોઈએ સાચા અર્થમાં ચરિતાર્થ કરી હોય, તો તે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ હતા. ઈતિહાસના પાનાઓ પર સરદાર પટેલનું મૂલ્યાંકન મોટે ભાગે એક કુશળ રાજનેતા, સ્વાતંત્ર્ય સેનાની અને અખંડ ભારતના શિલ્પી તરીકે કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેમનું વ્યક્તિત્વ માત્ર રાજકીય ઘટનાક્રમોનું પરિણામ ન હતું. વાસ્તવમાં, તેમનું જીવન એક જટિલ અને રસપ્રદ મનોવૈજ્ઞાનિક પ્રક્રિયાનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે, જેમાં એક વ્યક્તિ ગ્રામીણ પરિવેશ અને પ્રાદેશિક ઓળખમાંથી બહાર નીકળીને કેવી રીતે રાષ્ટ્રીય ચેતનાનો આધારસ્તંભ બની શકે છે, તે જોવા મળે છે. તેથી જ, પ્રસ્તુત સંશોધન લેખનો ઉદ્દેશ્ય માત્ર ઐતિહાસિક તથ્યોનું પુનરાવર્તન કરવાનો નથી, પરંતુ સરદાર પટેલના વ્યક્તિત્વના આંતરિક મનોવૈજ્ઞાનિક પાસાઓને તપાસવાનો છે.

SHABDBRAHM

કરમસદના એક સામાન્ય ખેડૂત પરિવારમાંથી દિલ્હીની સત્તા સુધી પહોંચેલા સરદાર પટેલની સફર મનોવિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ 'સ્વ-વિકાસ'નું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. વ્યક્તિના ઘડતરમાં વાતાવરણ મહત્વનું હોય છે; સરદારના વ્યક્તિત્વમાં ગુજરાતની ધરતી અને ખેડૂત જીવનના સંઘર્ષે પાયાનું કામ કર્યું હતું. તેમણે પોતાની ગુજરાતી ઓળખ ગુમાવ્યા વગર તેને રાષ્ટ્રવાદ સાથે જોડી દીધી, જે તેમની ભાવનાત્મક સ્થિરતા અને અડગ મનોબળનું પરિણામ હતું.

રજવાડાઓના વિલીનીકરણ સમયે તેમણે માત્ર રાજદ્વારી કુનેહ જ નહીં, પણ માનવ સ્વભાવની ઊંડી સમજનો ઉપયોગ કરી રાજાઓના ડર અને અહંકારને કાબૂમાં લીધા હતા. ઉપરથી કઠોર દેખાતા સરદાર ભીતરથી અત્યંત સંવેદનશીલ હતા, જેમણે રાષ્ટ્રહિત માટે પોતાની અંગત મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ ઓગાળી દીધી હતી. આ લેખ તેમને એક 'સંકલિત વ્યક્તિત્વ' (Integrated Personality) તરીકે મૂલવે છે, જે આજના સમયમાં નેતૃત્વ માટે એક આદર્શ મોડેલ છે.

૨. પ્રાદેશિક નેતૃત્વ અને જૂથ ગતિશીલતા: ગુજરાતથી રાષ્ટ્ર સુધી

સરદાર પટેલની રાષ્ટ્રીય પ્રતિભાનો પાયો ગુજરાતમાં નંખાયો હતો. મનોવિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ તેમનું નેતૃત્વ માત્ર સત્તાનું પ્રદર્શન નહીં, પણ 'જૂથ ગતિશીલતા' (Group Dynamics) અને 'સામૂહિક મનોવિજ્ઞાન'નું ઉત્તમ ઉદાહરણ હતું.

- **'ભૂમિપુત્ર' તરીકેની ઓળખ (Social Identity):** મનોવિજ્ઞાનનો 'Social Identity Theory' સૂચવે છે કે લોકો એવા નેતાને જ અનુસરે છે જેમને તેઓ 'પોતાના' માને છે. સરદારનો સાદો પહેરવેશ અને તળપદી બોલી ખેડૂતો સાથે સીધો 'મનોવૈજ્ઞાનિક સેતુ' બાંધતી હતી. આ 'In-group belongingness' (પોતીકાપણું) ને કારણે તેમણે ક્યારેય હવામાં વાતો કરવાને બદલે હંમેશા જમીની સ્તરના નક્કર પરિણામો પર ભાર મૂક્યો.
- **બારડોલી અને ભયમુક્તિ (Cognitive Restructuring):** બારડોલી સત્યાગ્રહ એ સરદારની 'મનોવૈજ્ઞાનિક કુશળતા'નો શ્રેષ્ઠ પુરાવો છે. બ્રિટિશરો સામેના ડરને દૂર કરવા તેમણે 'Cognitive Restructuring (વિચારસરણીમાં બદલાવ) તકનીક અપનાવી. તેમણે ખેડૂતોના મનમાં રહેલા 'જમીન ગુમાવવાના ડર'ને 'સ્વમાનના રક્ષણ'માં પરિવર્તિત કર્યો. તેમણે સમજાવ્યું કે અન્યાય સહન કરવો એ જમીન ગુમાવવા કરતાં વધુ શરમજનક છે, જેનાથી સમગ્ર સમાજમાં 'સામૂહિક હિંમત' (Collective Courage) જાગૃત થઈ.
- **સંગઠન અને વિકેન્દ્રિત નેતૃત્વ (Distributed Leadership):** સરદાર એક અદભૂત વ્યવસ્થાપક હતા. તેમણે મોટા આંદોલનને નાની છાવણીઓમાં વહેંચીને સ્થાનિક નેતાઓને જવાબદારી સોંપી, જેને 'Distributed Leadership' કહેવાય છે. શિસ્ત જાળવવા તેમણે 'સામાજિક બહિષ્કાર'નો શસ્ત્ર તરીકે ઉપયોગ કર્યો. ગુજરાતના આ સંગઠનાત્મક અનુભવે જ તેમને ભવિષ્યમાં ૫૬૨ રજવાડાઓને એક કરવાની આત્મસૂઝ અને ક્ષમતા પૂરી પાડી હતી.

૩. સંવેદનાત્મક સ્થિરતા અને સ્થિતપ્રજ્ઞતા (Emotional Stability & Stoicism)

મનોવિજ્ઞાનમાં 'Big Five Personality Traits' (વ્યક્તિત્વના પાંચ મુખ્ય લક્ષણો) માં 'Neuroticism' (ચેતાક્ષોભ) એક મહત્વનું પાસું છે. જે વ્યક્તિમાં આ પ્રમાણ ઓછું હોય, તે વ્યક્તિ જબરદસ્ત 'સંવેદનાત્મક સ્થિરતા' (Emotional Stability) ધરાવે છે. સરદાર પટેલ આ વ્યાખ્યાનું શ્રેષ્ઠ

SHABDBRAHM

ઉદાહરણ છે. નેતૃત્વ માત્ર બૌદ્ધિક ક્ષમતા નથી, પણ કટોકટીના સમયે લાગણીઓ પર કાબૂ રાખવાની કળા છે. સરદારનું જીવન ભારતીય દર્શનની 'સ્થિતપ્રજ્ઞતા' અને પશ્ચિમી મનોવિજ્ઞાનના 'Stoicism' (સુખ-દુઃખમાં સમભાવ) નું જીવંત પ્રતિબિંબ છે. તેઓ લાગણીશૂન્ય ન હતા, પરંતુ લાગણીઓના ગુલામ થવાને બદલે તેના સ્વામી હતા.

- **માનસિક વિભાજન અને અડગ કર્તવ્યનિષ્ઠા:** સરદાર પટેલની સ્થિતપ્રજ્ઞતાનો સૌથી ઐતિહાસિક પુરાવો ૧૯૦૯ની ઘટના છે. બોરસદની કોર્ટમાં એક ગંભીર ખૂનના કેસમાં દલીલો ચાલી રહી હતી ત્યારે તેમને પત્ની ઝવેરબાના મૃત્યુનો તાર મળ્યો. સામાન્ય માણસ આવા સમયે ભાંગી પડે, પરંતુ સરદારે તે તાર વાંચીને શાંતિથી કોટના ખિસ્સામાં મૂકી દીધો અને દલીલો ચાલુ રાખી. કેસ પૂરો થયા બાદ જ તેમણે મિત્રોને કહ્યું, "મારા પત્ની હવે નથી રહ્યા."
- મનોવિજ્ઞાનમાં આ પ્રક્રિયાને 'Compartmentalization' (માનસિક વિભાજન) કહે છે. તે સમયે તેમના મગજમાં બે ભાગ હતા: એકમાં પતિનું અસહ્ય દુઃખ અને બીજામાં વકીલની ફરજ. તેમણે જાણ્યું કે જો તેઓ લાગણીવશ થશે તો તેમના અસીલ (Client) ને ફાંસી થઈ જશે. આમ, વર્તમાન ફરજને લાગણીઓથી પ્રભાવિત ન થવા દેવી અને દુઃખની અભિવ્યક્તિને મુલતવી રાખવી (Delayed Gratification), એ તેમની ઉચ્ચ 'વ્યાવસાયિક નૈતિકતા' અને મનોબળની પરાકાષ્ઠા હતી.
- **શારીરિક પીડા અને મનોવૈજ્ઞાનિક મક્કમતા (Resilience):** સ્થિતપ્રજ્ઞતા માત્ર માનસિક આઘાત સમયે જ નહીં, પણ શારીરિક પીડામાં પણ પરખાય છે. સરદાર પટેલને આંતરડાની ગંભીર બીમારી હતી અને વારંવાર અસહ્ય પીડા ભોગવવી પડતી હતી. છતાં, દેશના એકીકરણ જેવા મહાન કાર્યમાં તેમણે શરીરની પીડાને ક્યારેય મન પર હાવી થવા દીધી નહોતી. મનોવિજ્ઞાનમાં જેને 'Resilience' (પ્રતિકૂળતા સામે ટકી રહેવાની શક્તિ) કહેવાય છે, તે તેમના વ્યક્તિત્વનો પાયો હતો. આઝાદી પછીના કોમી રમખાણો, શરણાર્થીઓની સમસ્યા અને ગાંધીજીની હત્યા જેવો વજ્રઘાત – આ બધા વચ્ચે એક ગૃહમંત્રી તરીકે તેમણે પોતાની અંગત

SHABDBRAHM

વેદનાને બાજુ પર મૂકી, દેશમાં શાંતિ સ્થાપવા કડક નિર્ણયો લીધા હતા. શરીર ભલે પીડાતું હોય, તેમનું મન હંમેશા લક્ષ્ય પર સ્થિર રહેતું.

- **'લોખંડી પુરુષ' પાછળનું સંવેદનશીલ હૃદય:** ઘણીવાર સરદાર પટેલને લાગણીહીન માનવાની ભૂલ થાય છે, પણ મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ મુજબ તેમનું વ્યક્તિત્વ 'નાળિયેર' જેવું હતું, બહારથી સખત અને અંદરથી નરમ. તેમની આ બાહ્ય કઠોરતા એક જરૂરી 'સુરક્ષા કવચ' (Defense Mechanism) હતી. તેઓ જાણતા હતા કે નવા સર્જાતા રાષ્ટ્રને રડતા નેતાની નહીં, પણ એક મજબૂત ખભાની જરૂર છે. તેથી તેમણે પોતાની કોમળ લાગણીઓને સાર્વજનિક પ્રદર્શનથી દૂર રાખી હતી. તેમના પત્રોમાં મિત્રો પ્રત્યેનો પ્રેમ અને ચિંતા સ્પષ્ટ દેખાય છે. આમ, સરદારની સ્થિતપ્રજ્ઞતા એ લાગણીઓનો અભાવ નહીં, પણ 'Emotional Regulation' (લાગણીઓનું યોગ્ય નિયમન) હતું. આ ગુણ જ તેમને માત્ર એક રાજનેતા નહીં, પણ એક સાચા 'રાજર્ષિ' બનાવે છે.

૪. સત્તાનું મનોવિજ્ઞાન અને પ્રભાવ (Psychology of Power & Dominance):

રાજનીતિશાસ્ત્રમાં સત્તા એટલે માત્ર પદ હોઈ શકે, પણ મનોવિજ્ઞાનમાં સત્તા એટલે 'સામેવાળાના વર્તનને પ્રભાવિત કરવાની ક્ષમતા'. સરદાર પટેલે રજવાડાઓના વિલીનીકરણમાં પરંપરાગત યુદ્ધને બદલે 'માનવ મનોવિજ્ઞાન' (Human Psychology) ને પોતાનું મુખ્ય હથિયાર બનાવ્યું હતું. રાજાઓ પાસેથી સત્તા લેવા માટે તેમણે તેમના 'અહંકાર' (Ego) અને 'અસલામતી' (Insecurity) વચ્ચે ગજબનું સંતુલન સાધ્યું હતું.

- **'કારક અભિસંધાન'નો સિદ્ધાંત (Operant Conditioning):** મનોવિજ્ઞાનના 'કારક અભિસંધાન' મુજબ વર્તન બદલવા તેમણે 'પુરસ્કાર અને સજા'ની નીતિ અપનાવી. જે રાજાઓ પ્રેમથી માન્યા, તેમના માટે 'પ્રીવી પર્સ' અને માન-સન્માન (Reward) આપીને તેમણે રાજાઓને સમજાવ્યું કે તેઓ સત્તા ગુમાવીને પણ 'રાષ્ટ્ર નિર્માતા' બની રહ્યા છે. બીજી તરફ, જૂનાગઢ અને હૈદરાબાદ જેવા જડ રાજ્યો માટે તેમણે 'સૈન્ય કાર્યવાહી'નો ડર (Punishment) બતાવ્યો. આ રીતે તેમણે ચાણક્યની નીતિને આધુનિક મનોવિજ્ઞાન સાથે જોડી દીધી હતી.

- **જોધપુર પ્રકરણ: વ્યવહાર વિશ્લેષણ (Transactional Analysis):** સત્તાના મનોવિજ્ઞાનનું શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ જોધપુરના રાજા હનવંત સિંહનો કિસ્સો છે. જ્યારે યુવાન રાજાએ આવેશમાં (Impulsive) વી.પી. મેનન પર પિસ્તોલ તાણી, ત્યારે સરદારે 'Transactional Analysis' (વ્યવહાર વિશ્લેષણ) મુજબ 'નિયંત્રક પિતા' (Controlling Parent Ego) ની ભૂમિકા ભજવી, જેની સામે રાજા 'બાળ સહજ અહં' (Child Ego) માં આવી ગયા. પટેલે શાંતિથી કહ્યું, "તમારા પિતા મારા મિત્ર હતા" આ એક વાક્યથી રાજા શરમિંદા પણ થયા અને પોતાને સુરક્ષિત પણ અનુભવ્યા. કોઈ બળપ્રયોગ વગર માત્ર 'વ્યક્તિત્વના પ્રભાવ' (Non-verbal Dominance) થી મેળવેલી આ જીત હતી.
- **મૌન અને વ્યક્તિત્વનો 'ઓરા' :** સરદારનું મૌન તેમના શબ્દો કરતાં વધુ વજનદાર હતું. મનોવિજ્ઞાનમાં આને 'Implicit Power' (ગર્ભિત સત્તા) કહેવાય છે. તેમની આસપાસ એક એવો 'ઓરા' (Halo Effect) હતો કે તેમની ગેરહાજરીમાં પણ તેમનો આદર અને ડર જળવાઈ રહેતો. જ્યારે અન્ય નેતાઓ આદર્શવાદી ચર્ચાઓ કરતા, ત્યારે કડક નિર્ણયો માટે સૌની નજર આ 'Alpha Personality' પર જ મંડાતી. સરદાર માટે સત્તા ભોગવવાની વસ્તુ નહોતી, પણ રાષ્ટ્રનિર્માણ માટેનું સાધન હતું.

SHABDBRAHM

૫. સ્વ-ઉત્કર્ષ અને ત્યાગ (Self-Transcendence & Sacrifice)

રાજકારણ અને 'ત્યાગ' સામાન્ય રીતે પરસ્પર વિરોધી ગણાય છે, પણ સરદાર પટેલે આ બંનેને એકરૂપ કરી બતાવ્યા. અબ્રાહમ મેસ્લોના 'જરૂરિયાતોના શ્રેણીક્રમ' (Hierarchy of Needs) મુજબ, મોટાભાગના સફળ લોકો 'Self-Actualization' (સ્વ-આત્મસંતોષ) સુધી પહોંચીને અટકી જાય છે. પરંતુ સરદાર પટેલ તેનાથી એક ડગલું આગળ વધીને 'Self-Transcendence' (સ્વ-ઉત્કર્ષ) ના સ્તરે પહોંચ્યા હતા. આ એવી અવસ્થા છે જ્યાં વ્યક્તિ પોતાની જાત (Self) કરતા રાષ્ટ્ર જેવા ઉચ્ચ ધ્યેય (Higher Goal) ને પ્રાધાન્ય આપે છે.

- **૧૯૪૬નું બલિદાન: 'ઈડ' પર 'સુપર-ઈગો'નો વિજય:** ૧૯૪૬માં કોંગ્રેસ પ્રમુખ અને ભારતના પ્રથમ વડાપ્રધાન બનવા માટે ૧૫માંથી ૧૨ સમિતિઓનો ટેકો હોવા છતાં, પટેલે ગાંધીજીની

એક ચિઠ્ઠીને માન આપી નહેરુ માટે રસ્તો કરી આપ્યો. સિગ્મંડ ફ્રોઈડના મનોવિશ્લેષણ મુજબ, આ ઘટના એ 'Id' (સત્તાની લાલસા) પર 'Super-Ego' (નૈતિકતા અને મૂલ્યો) નો વિજય હતો. તેમણે પોતાની હતાશાને નકારાત્મક રીતે કાઢવાને બદલે તેનું 'Sublimation' (ઉદાત્તીકરણ) કર્યું—એટલે કે, તે ઊર્જાને દેશના એકીકરણ જેવા સર્જનાત્મક કાર્યમાં વાળી દીધી. આ સાબિત કરે છે કે તેઓ સત્તાના ભૂખ્યા નેતા નહીં, પણ એક સમર્પિત 'રાજર્ષિ' હતા.

- **પદ વિનાનો પ્રભાવ અને સુરક્ષિત સ્વાભિમાન (Secure Self-Esteem):** ઘણા નેતાઓનું અસ્તિત્વ તેમના પદ પર ટકેલું હોય છે, પણ સરદાર પટેલ 'Secure Self-Esteem' (સુરક્ષિત સ્વાભિમાન) ધરાવતા હતા. તેમને પોતાની કિંમત સાબિત કરવા 'વડાપ્રધાન'ના લેબલની જરૂર નહોતી. મનોવિજ્ઞાનની ભાષામાં તેમનામાં અદભૂત 'Role Clarity' (ભૂમિકાની સ્પષ્ટતા) હતી. વડાપ્રધાન ન બન્યા છતાં, નાયબ વડાપ્રધાન તરીકે તેમણે એક મોટા ભાઈની જેમ સરકારને મજબૂતાઈ આપી. તેમનો આ વ્યવહાર દર્શાવે છે કે તેમનો અહંકાર રાષ્ટ્રના અસ્તિત્વ કરતા ક્યાંય નાનો હતો.
- **સભાન પસંદગી અને નિષ્કામ કર્મ:** સરદાર પટેલે સાબિત કર્યું કે સાચો ગુજરાતી અને સાચો નેતા એ છે જે રાષ્ટ્ર માટે સર્વસ્વ ત્યાગવાની તૈયારી રાખે. તેમનો ત્યાગ કોઈ લાચારી ન હતી, પણ એક 'Conscious Choice' (સભાન પસંદગી) હતી. તેમણે પોતાની જાતને રાષ્ટ્ર સાથે એકરૂપ (Identification with the Nation) કરી દીધી હતી, તેથી વ્યક્તિગત નુકસાન તેમને નુકસાન નહોતું લાગતું. આ 'નિષ્કામ કર્મ'ની ભાવના જ તેમના વ્યક્તિત્વનો સાર છે.

૬. નિષ્કર્ષ (Conclusion):

સરદાર પટેલની જીવનયાત્રાનું મનોવૈજ્ઞાનિક વિશ્લેષણ સાબિત કરે છે કે તેઓ માત્ર રાજકીય નેતા નહીં, પરંતુ અદભૂત માનસિક ઊર્જા અને દ્રઢ મનોબળનું રસાયણ હતા. તેમની 'ગુજરાતી અસ્મિતા'થી શરૂ થયેલી સફર 'ભારતીય રાષ્ટ્રવાદ'માં પરિણમી, જે સાબિત કરે છે કે પ્રાદેશિક ઓળખ અને રાષ્ટ્રીય એકતા પરસ્પર વિરોધી નથી પણ પૂરક છે.

SHABDBRAHM

મનોવૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિએ, સરદાર એક **'સંકલિત વ્યક્તિત્વ' (Integrated Personality)** હતા. તેમનામાં બારડોલીના ખેડૂતની સરળતા અને લોખંડી પુરુષની કઠોરતાનો સુમેળ હતો. રજવાડાઓના વિલીનીકરણની ઐતિહાસિક સફળતામાં સૈન્યબળ કરતાં તેમના **'મનોબળ'**નો ફાળો વિશેષ હતો. રાજાઓના 'અહંકાર' અને 'ભય'ને કાબૂમાં કરવાની તેમની ક્ષમતા તેમને એક શ્રેષ્ઠ માનવ મનોવૈજ્ઞાનિક સાબિત કરે છે.

આ સંશોધનના અંતે, તેમના વ્યક્તિત્વના ત્રણ મુખ્ય મનોવૈજ્ઞાનિક સ્તંભો તારવી શકાય:

1. **સંવેદનાત્મક સ્થિરતા (Emotional Stability):** કટોકટી કે અંગત દુઃખમાં પણ વિચલિત થયા વિના કાર્યરત રહેવું અને લાગણીઓનું નિયમન કરવું.
2. **સ્વ-ઉત્કર્ષ (Self-Transcendence):** વ્યક્તિગત સત્તા અને મહત્ત્વાકાંક્ષાઓનો રાષ્ટ્રહિત માટે સહજ ત્યાગ કરવો.
3. **વાસ્તવવાદી અભિગમ (Pragmatism):** કોરી કલ્પનાઓને બદલે જમીની હકીકત અને માનવ સ્વભાવને સમજીને નિર્ણયો લેવા.

આમ, સરદાર પટેલે ગુજરાતની અસ્મિતાને પોતાના આચરણથી એવી ઊંચાઈ આપી કે આજે 'સરદાર' શબ્દ માત્ર નામ નહીં, પણ **'મક્કમ મનોબળ' (Resilience)** નો પર્યાય બની ગયો છે.

SHABDBRAHM

<u>સંદર્ભસૂચિ (Bibliography):</u>

ગાંધી, રાજમોહન. *પટેલ: એક જીવનચરિત્ર.* (અનુવાદ: નાગિન્દાસ સંઘવી). અમદાવાદ: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, ૧૯૯૧.

દેસાઈ, નીરા. *ગુજરાતની અસ્મિતા અને સામાજિક પરિવર્તન.* અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

પરીખ, નરહરિ. *સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ (ભાગ ૧ અને ૨).* અમદાવાદ: નવજીવન પ્રકાશન મંદિર, ૧૯૫૨.

મુનશી, કનૈયાલાલ. *ગુજરાતની અસ્મિતા.* મુંબઈ: ભારતીય વિદ્યા ભવન.

મહેતા, યશવંત. *લોખંડી પુરુષ સરદાર પટેલ.* અમદાવાદ: ગુર્જર પ્રકાશન.

Erikson, Erik H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1968.

Freud, Sigmund. *The Ego and the Id*. London: Hogarth Press, 1923.

Gandhi, Rajmohan. *Patel: A Life*. Ahmedabad: Navajivan Publishing House, 1990.

Maslow, Abraham H. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Row, 1954.

Menon, V. P. *The Story of the Integration of the Indian States*. New York: Macmillan, 1956.

SHABDBRAHM